WIOLETTA KAMIŃSKA
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy
Jana Kochanowskiego w Kielcach

POZAROLNICZA AKTYWNOŚĆ GOSPODARCZA OSÓB FIZYCZNYCH NA OBSZARACH WIEJSKICH W POLSCE

Abstract: Non-agricultural Economic Initiative of the Physical Persons in the Rural Areas in Poland. The objective of the article is to present the non-agricultural economic initiative of physical persons in the rural areas of Poland in the years 1999-2009. Analysis has shown that the companies of physical persons constitute a crucial part in the structure of the rural areas in Poland. There were over 760 thousand companies registered in the year 2009. They often are the only non-agricultural jobs available. The initiative level of the physical persons depends upon social factors (associated with personal qualities of local communities, such as: resourcefulness, creativeness, capability to take a risk, education), technical and economic factors (financial reserves, roads, parking lots, border crossings, telecommunication availability, business-supportive institutions), geographical factors (these elements of environment which determine its attractiveness, location regarding main centers of the settlement net and functional character of the particular areas).

The most attractive for the purpose are the rural areas situated in the neighborhood of the greatest urban and industrial agglomerations. High activity in establishing business of the physical persons can be observed in the areas characterized by high tourist attractiveness and the lowest activities can be noticed in the rural areas situated on the East border of Poland.

Wstęp

Zmiany systemu gospodarowania w Polsce, które miały początek pod koniec lat 80. XX w. wymusiły konieczność dostosowania się wszystkich dziedzin gospodarki i układów przestrzennych do nowych reguł opartych na zasadach rynkowych. Miasta, zwłaszcza duże, i dominujące w nich pozarolnicze działy gospodarki relatywnie szybko przyjęły rynkowe reguły funkcjonowania i budowały swoją konkurencyjność nie tylko na arenie krajowej, ale także międzynarodowej. Sprzyjały temu ukształtowane historycznie możliwości uzyskania przewagi ekonomicznej ze względu na

ich położenie geograficzno-ekonomiczne, warunki infrastrukturalne (infrastruktura komunikacyjna, informatyczna, logistyczna) i warunki społeczne (kwalifikacje siły roboczej, podatność społeczeństwa na innowacje) (Kołodziejski 2000).

Zgoła odmienna sytuacja wystąpiła na obszarach wiejskich. Niska wydajność pracy, brak kapitału, przestarzała struktura agrarna, rosnące bezrobocie oraz niekorzystne struktury demograficzne były podstawowymi barierami ich rozwoju. Szybko okazało się, że utrzymanie jako dominującej (a niekiedy jako jedynej) funkcji rolniczej na wsi jest niekorzystne ekonomiczne i wręcz niemożliwe do utrzymania w długiej perspektywie czasu. Dlatego też nowe strategie rozwoju obszarów wiejskich zostały ukierunkowane na ich wielofunkcyjność.

Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich polega na zróżnicowaniu gospodarki wiejskiej, a więc odejściu od jej monofunkcyjnego charakteru polegającego głównie na produkcji surowców rolniczych (Kłodziński 2000). Jak wskazuje dalej cytowany autor „*rozwój wielofunkcyjny to umiejętne wkomponowanie w wiejską przestrzeń nowych funkcji pozarolniczych"* (*ibidem, s.* 25). *Z* kolei Heffner (2001) *wielofunkcyjność* rozumie jako proces przemian strukturalnych wsi, który charakteryzuje się narastaniem funkcji pozarolniczych oraz poprawą wyposażenia w urządzenia infrastruktury technicznej i społecznej. Jest to koncepcja zgodna z poglądami Kłodzińskiego (2000), według którego istnieje ścisła zależność między modernizacją rolnictwa a dywersyfikacją obszarów wiejskich. Modernizacja ta będzie odbywać się przez uwalnianie z gospodarstw rolnych zbędnej siły roboczej, której zróżnicowanie gospodarki wiejskiej zapewni nowe pozarolnicze miejsca pracy. Można zatem przyjąć, że tempo rozwoju obszarów wiejskich będzie uzależnione od tempa tworzenia nowych miejsc pracy i źródeł dochodów w pozarolniczych działach gospodarki narodowej.

W procesie tworzenia nowych nierolniczych miejsc pracy szczególną rolę przypisuje się pozarolniczej aktywności osób fizycznych. Aktywność ta, której efektem jest rozwój małych zakładów produkcyjnych, budowlanych i usługowych idealnie przystaje do wiejskich obszarów. Jest to działalność na niewielką skalę, a więc mało szkodliwa dla środowiska przyrodniczego (Schumacher 1981), dobrze sprawdza się w przetwórstwie rolno-spożywczym, rzemiośle oraz w obsłudze szeroko rozumianej turystyki (w tym agroturystyki), tworzy nowe, tanie miejsca pracy, a odpowiednio stymulowana i ukierunkowana może stać się ważnym źródłem dochodów ludności wiejskiej i samorządów lokalnych (Kamińska 2004). Ten ostatni aspekt jest niezwykle ważny, bowiem jak wskazuje Zegar (2000, s. 27) w latach transformacji „*dochody z działalności rolniczej obniżyły się o ok. 50%, dochody zaś osobiste (do dyspozycji) rolniczych gospodarstw domowych, per capita, są o ponad 30% niższe od przeciętnej krajowej, przy czym dystans w tym zakresie pogłębia się"*.

Zakłady osób fizycznych są już w Polsce poważną siłą gospodarczą sprzyjającą odbudowie równowagi rynku i zmianom struktury asortymentowej produkcji. Obecnie w kraju funkcjonuje prawie 2,9 mln małych przedsiębiorstw osób fizycznych, z których prawie 30% zlokalizowanych jest na obszarach wiejskich.

Problematyka pozarolniczej aktywności gospodarczej osób fizycznych na obszarach wiejskich w polskich badaniach była już podejmowana m.in. przez Bańskiego (2008); Dębskiego (2002a,b); Jasiulewicza (2002); Kamińską (2002); Kłodzińskiego (1999); Kołodziejczyk (1995), i in.

W świetle powyższych uwag celem prezentowanego opracowania jest przedstawienie pozarolniczej aktywności gospodarczej osób fizycznych na wiejskich obszarach Polski w latach 1999-2009. Badaniem objęto obszary wiejskie (gminy wiejskie oraz gminy miejsko-wiejskie – część wiejska). Za miernik aktywności gospodarczej przyjęto liczbę zakładów prowadzonych przez osoby fizyczne na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym. Szczególną uwagę zwrócono na gminy o najwyższej i najniższej aktywności osób fizycznych. Łącznie szczegółowej analizie poddano 40% ogółu gmin wiejskich i miejsko-wiejskich (20% o najwyższej i 20% o najniższej aktywności osób fizycznych). Przyjęto bowiem, że o wielofunkcyjnym rozwoju polskich obszarów wiejskich będą głównie decydować tzw. *lokomotywy i hamulcowi.* Ustalenie czynników sprzyjających tworzeniu pozarolniczych miejsc pracy oraz ich barier pozwoli na budowanie strategii rozwoju obszarów wiejskich umożliwiających podnoszenie ich konkurencyjności.

1. Źródła informacji i metody badań

Analizę przeprowadzono na podstawie danych udostępnionych przez GUS dotyczących liczby zakładów osób fizycznych zarejestrowanych w systemie Regon w układzie gmin. Źródło to jest obecnie jedyne w skali kraju. W literaturze przedmiotu opisano zarówno wady, jak i zalety Regonu. Rosner (2000) uważa, że wadą systemu jest to, że traktuje na równi małe i wielkie podmioty gospodarcze a zaletą – relatywnie duża rzetelność. Z kolei Jasiulewicz (2002, s. 216) stwierdził, że Regon „posiada poważną wadę, tj. nieporównywalność pod względem wielkości, a tym samym zatrudnienia". Jednak jak dowodzą badania (Kamińska 1998, 2004) większość podmiotów gospodarczych osób fizycznych na wsi stanowią małe firmy o średniej liczbie pracujących 1,7.

Wielu autorów zwraca uwagę na nieaktualność danych, bowiem Regon zawiera podmioty funkcjonujące, jak i zawieszone czasowo lub całkiem zlikwidowane. GUS dokonuje szacunków tzw. przedsiębiorstw aktywnych. Są to przedsiębiorstwa, które faktycznie prowadzą działalność gospodarczą (w odróżnieniu od tych, które zawiesiły lub zaprzestały działalności gospodarczej i nie zgłosiły tego do GUS). Szacunek przedsiębiorstw aktywnych w odniesieniu do najmniejszych firm, czyli głównie zakładów osób fizycznych został oparty na wynikach badań przeprowadzonych metodą reprezentacyjną. W latach 1989-1991 odsetek podmiotów aktywnych kształtował się na poziomie 40-50% (Chmiel 1999; *Działalność gospodarcza...* 1997), zaś odsetek ten w latach 1993-1994 wyniósł 55% (Glikman 2000).

Wobec takich wskaźników w pracy podjęto próbę weryfikacji danych zawartych w Regonie przez porównanie ich z danymi z urzędów skarbowych. Służby skarbowe gromadzą dane dotyczące liczby podmiotów gospodarczych prowadzonych przez oso-

Tabela 1

Porównanie danych dotyczących podmiotów osób fizycznych uzyskanych z Regonu (GUS) i uzyskanych z izb skarbowych

Rejon urzędu skarbowego	Dane z Regonu				Dane z Urzędu Skarbowego				(Dane z US/dane z Regonu) × 100%			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
Województwo podlaskie												
Augustów	3 482	3 531	3 537	3 629	2 824	2 802	2 923	3 050	81,1	79,4	82,6	84,0
Mońki	1 603	1 592	1 650	1 661	1 547	1 517	1 597	1 610	96,5	95,3	96,8	96,9
Grajewo	2 463	2 489	2 536	2 222	1 927	1 959	2 045	2 156	78,2	78,7	80,6	97,0
Województwo dolnośląskie												
Bolesławiec	5 386	5 295	5 388	5 613	4 530	4 692	4 907	5 091	84,1	88,6	91,1	90,1
Jawor	3 470	3 544	3 706	3 713	2 906	2 912	2 963	3 165	83,7	82,2	80,0	85,2
Lubań	3 577	3 644	3 776	3 819	3 521	3 433	3 492	3 664	98,4	94,2	92,5	95,9
Województwo warmińsko-mazurskie												
Bartoszyce	6 839	6 988	7 116	6 747	6 015	6 024	6 168	6 375	87,9	86,2	86,7	94,5
Braniewo	2 027	2 013	2 068	1 946	1 800	1 752	1 824	1 898	88,8	87,0	88,2	97,5
Nidzica	1 529	1 548	1 619	1 620	1 514	1 516	1 522	1 611	99,0	97,9	94,0	99,4
Województwo opolskie												
Głubczyce	2696	2708	2787	2776	2 104	2 125	2 222	2 311	78,0	78,5	79,7	83,2
Kluczbork	4 415	4 552	4 619	4 583	3 372	3 356	3 510	3 708	76,4	73,7	76,0	80,9
Krapkowice	3 382	3 499	3 478	3 425	2 815	2 805	2 869	2 991	83,2	80,2	82,5	87,3
Województwo wielkopolskie												
Czarnków	5 137	5 193	5 123	4 952	4 985	5 024	5 096	5 125	97,0	96,7	99,4	103,5
Kępno	3 882	4 023	4 204	4 191	3 487	3 490	4 295	4 185	89,8	86,8	102,2	99,8
Kościan	6 332	6 391	6 464	6 152	6 594	6 674	7 332	6 292	104,1	104,4	113,4	102,3
Województwo podkarpackie												
Gorlice	4 425	4 667	4 937	5 270	5 019	5 106	5 396	5 545	113,4	109,4	109,3	105,2
Dąbrowa Tarnow.	1 781	1 811	1 951	2 121	1 893	1 906	2 013	2180	106,3	105,2	103,2	102,8
Sucha Beskidzka	5 774	5 823	6 011	6 063	5 091	4 883	4 996	5 183	88,2	83,9	83,1	85,5

Źródło: Zestawienie własne na podstawie danych uzyskanych z Izb Skarbowych i Regonu.

by fizyczne (aktywnych podatników) w obrębie tzw. rejonów urzędów skarbowych. Rejon taki obejmuje swym zasięgiem od kilku do kilkunastu gmin i małe lub średnie miasto. Dla porównywalności danych dodano liczbę podmiotów osób fizycznych w gminach tworzących wybrane rejony urzędów skarbowych (tab. 1).

Porównując dane uzyskane z urzędów skarbowych i dane z systemu Regon widoczne są różnice (tab. 1). Nie są one jednak tak duże, jak wynikało z szacunków GUS w latach 90. XX w.

W większości analizowanych przypadków dane z izb (urzędów) skarbowych stanowią ponad 80% danych z Regonu, ale wskaźnik ten jest często znacznie wyższy i osiąga poziom powyżej 90%. W kilku przypadkach stwierdzono nawet, że dane z izb skarbowych są nieznacznie wyższe niż dane z systemu.

Jak wykazano powyżej istnieją różnice między danymi urzędów skarbowych a danymi GUS. Należy jednak zgodzić się z Glikmanem (2000, s. 345), że *„liczebność podmiotów w „Regonie" posiada samoistną wartość poznawczą i nie należy tej informacji bagatelizować. Świadczy bowiem o aktywności w podejmowaniu inicjatyw przedsiębiorczości, o natężeniu ruchu w tej dziedzinie".*

Do realizacji postawionego celu zastosowano wskaźniki statystyczne (wskaźnik aktywności gospodarczej, iloraz lokalizacji) oraz metody kartograficzne (kartogram, kartodiagram). Wskaźnik aktywności gospodarczej odzwierciedla zróżnicowanie warunków do powstawania zakładów osób fizycznych i przedstawia liczbę podmiotów na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym. Iloraz lokalizacji jest stosunkiem odsetka podmiotów osób fizycznych gminy w ogólnej liczbie tych podmiotów na wsi do odsetka ludności gminy w stosunku do liczby ludności wiejskiej. Iloraz lokalizacji wyższy od 1 wskazuje na „nadreprezentację" liczebną podmiotów gospodarczych względem ludności, a niższy od 1 oznacza niedobór tych podmiotów w stosunku do potencjału demograficznego. Za pomocą metod kartograficznych przedstawiono wskaźnik aktywności na obszarach wiejskich w Polsce oraz dynamikę zakładów osób fizycznych w latach 1999-2009. Pozwoliło to na ustalenie prawidłowości przestrzennych.

2. Potencjał i regionalne zróżnicowanie nasycenia obszarów wiejskich podmiotami osób fizycznych w 1999 r.

W 1999 r. w Polsce w systemie Regon było zarejestrowanych 2,4 mln podmiotów osób fizycznych, z czego 563,6 tys. (zaledwie ¼) na obszarach wiejskich, oraz 1,9 mln (ponad ¾) w miastach. Iloraz lokalizacji w miastach wyniósł 1,24, a na obszarach wiejskich 0,61, co oznacza, znaczną nadreprezentację podmiotów względem ludności w miastach i znaczny ich niedobór na wsi (tab. 2).

Wskaźnik aktywności gospodarczej osób fizycznych w Polsce wynosił 105, przy czym w miastach kształtował się na poziomie 125, a na obszarach wiejskich 64.

Tabela 2

Liczba podmiotów osób fizycznych zarejestrowanych w systemie Regon na obszarach miejskich i wiejskich w Polsce w 1999 r.

Wyszczególnienie	Liczba podmiotów osób fizycznych	Struktura	Liczba ludności	Struktura	Iloraz lokalizacji
Miasta	1 854 166	76,7	23 677 674	61,9	1,24
Wieś	563 571	23,3	14 585 629	38,1	0,61
Razem	2 417 737	100,0	38 263 303	100,0	1,00

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (tab. 2-11).

W układzie przestrzennym obserwuje się jeszcze większe zróżnicowanie, bowiem analizowany wskaźnik na obszarach wiejskich wahał się od 19 do 440 (tab. 3; ryc. 1).

Przyjmując za kryterium wskaźnik aktywności gospodarczej badane gminy podzielono na 5 równych grup (kwintyli). W każdej grupie znajduje się 20% gmin.

Tabela 3

Zróżnicowanie wskaźnika aktywności gospodarczej osób fizycznych na obszarach wiejskich Polski w 1999 r.

Kwintyle (wskaźnik aktywności)	Liczba			Struktura (%)			Średni wskaźnik aktywności	Iloraz lokalizacji	% udział podmiotów osób fizycznych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych
	gmin	ludności (tys.)	podmiotów osób fizycznych	gmin	ludności	podmiotów osób fizycznych			
I (42,9 i mniej)	434	2 586,6	52 203	20,0	17,5	9,8	36	0,56	79,9
II (43,0-51,9)	434	2 844,3	75 521	20,0	19,3	14,2	48	0,74	82,2
III (52,0-61,9)	439	2 940,7	94 100	20,2	19,9	17,7	57	0,89	83,5
IV (62,0-74,9)	435	3 135,8	122 183	20,0	21,2	22,9	68	1,08	84,6
V (75,0 i więcej)	429	3 252,1	189 024	19,8	22,0	35,5	99	1,61	84,6
Razem	2 171	14 759,4	533 031	100,0	100,0	100,0	64	1,00	83,6

W 60% badanych gmin wskaźnik aktywności gospodarczej osób fizycznych był niższy od średniej dla polskiej wsi. Łącznie na ich obszarze zarejestrowano 41,7% ogólnej liczby podmiotów osób fizycznych, podczas gdy obejmowały one 56,7% ludności wiejskiej. Natomiast na obszarze pozostałych 40% gmin łącznie funkcjonowało 58,3% podmiotów osób fizycznych i mieszkało 43,3% ludności wiejskiej.

W układzie przestrzennym zarysowują się pewne prawidłowości (ryc. 1):

1. W miarę przesuwania się ze wschodu na zachód wskaźniki aktywności gospodarczej osób fizycznych wzrastają.
2. Wysokie wskaźniki aktywności gospodarczej zanotowano w gminach położonych wokół dużych miast oraz na obszarach atrakcyjnych turystycznie.

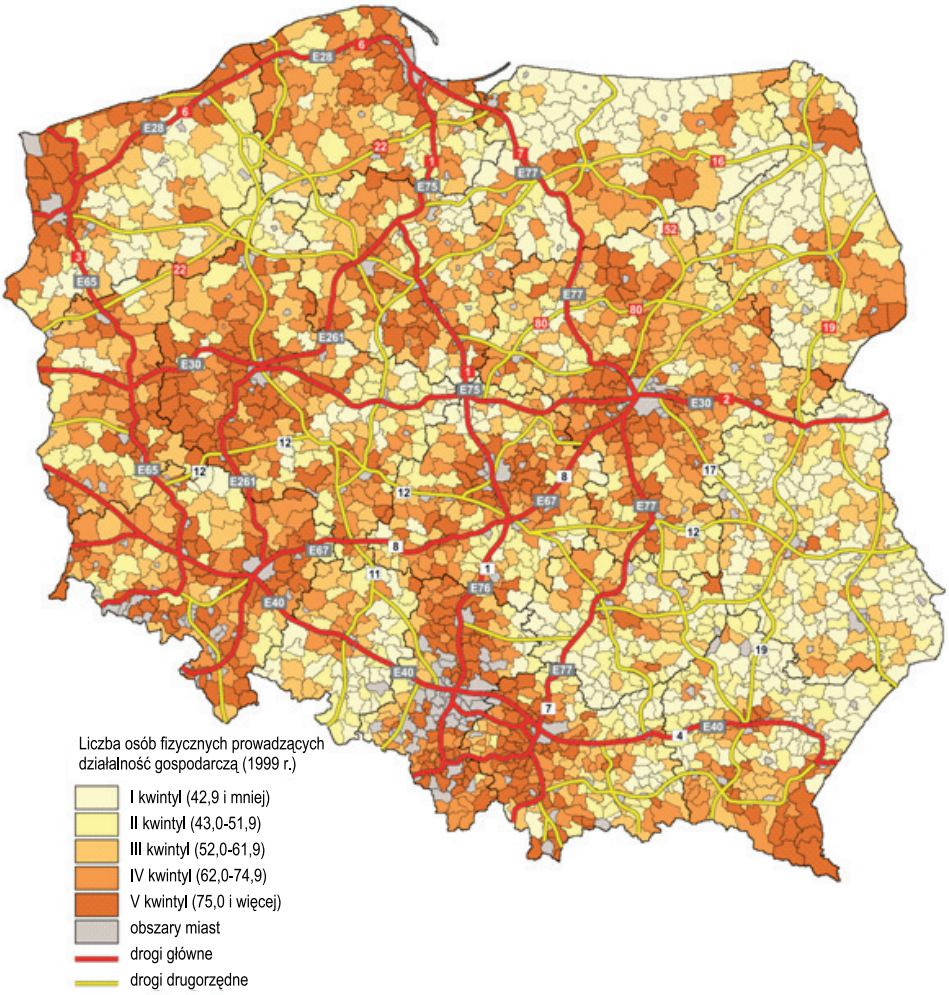

Ryc. 1. Regionalne zróżnicowanie wskaźnika aktywności gospodarczej osób fizycznych

Źródło: Opracowanie własne (ryc. 1-7).

3. W przypadku dużych miast (powyżej 200 tys. mieszkańców) wielkość strefy o wysokich wskaźnikach zależy od wielkości miasta (wyjątek stanowi Poznań, w którym strefa ta jest najszersza), a kształt tej strefy nie zawsze jest kolisty (jak np. w przypadku Łodzi) ale „wyciągnięty" w kierunkach najczęściej zgodnych z przebiegiem głównych ciągów komunikacyjnych (np. w przypadku Poznania w kierunku zachodnim wzdłuż drogi E 30 i południowym wzdłuż drogi E 261, w przypadku Wrocławia na kształt strefy o wysokich wskaźnikach aktywności mają wpływ drogi: E261 – kierunek północ-południe, E40 – kierunek wschód--zachód oraz E67 – kierunek północ-wschód).
4. W przypadku obszarów atrakcyjnych turystycznie wysokie wskaźniki aktywności gospodarczej osób fizycznych wystąpiły w rejonach nadmorskich, tatrzańskich i bieszczadzkich. Często dotyczy to wyłącznie obszarów najbardziej atrakcyjnych, renomowanych, „modnych". Na przykład rejony Zakopanego czy Sopotu odznaczają się najwyższymi wskaźnikami aktywności, a już w rejonach sąsiednich, mimo równie atrakcyjnego położenia zaobserwowano niższą aktywność gospodarczą osób fizycznych. Natomiast niedorozwój infrastruktury turystycznej i słaba promocja na Pojezierzu Mazurskim, w Pieninach i w Sudetach spowodowały, że wskaźniki aktywności gospodarczej kształtowały się na ogół na poziomie średniej krajowej (Kamińska 2006).

Zgodnie z celem pracy szczegółowej analizie zostaną poddane gminy o najniższej i najwyższej pozarolniczej aktywności osób fizycznych.

Najniższe wartości (poniżej 43) analizowany wskaźnik osiągnął w gminach należących do I kwintyla. Gminy te łącznie skupiały 9,8% ogólnej liczby podmiotów osób fizycznych oraz 17,5% ludności wiejskiej kraju (tab. 2). Iloraz lokalizacji wynosił 0,56, co wskazuje na znaczny niedobór analizowanych podmiotów gospodarczych względem ludności. Średni wskaźnik aktywności gospodarczej osób fizycznych był niski i wynosił 36.

Zdecydowanie najwięcej gmin z tej grupy (81) należało do woj. lubelskiego. Stanowiło to 18,7% ogólnej liczby jednostek przestrzennych I kwintyla (tab. 4, ryc. 2). Dużo było również gmin z województw: podkarpackiego (47), warmińsko-mazurskiego (45) oraz podlaskiego (44). Łącznie wymienione 4 województwa obejmowały połowę gmin odznaczających się najniższymi wskaźnikami aktywności gospodarczej osób fizycznych. Było to zdecydowanie niekorzystne zjawisko ze względu na wysokie bezrobocie, mało zróżnicowaną strukturę gospodarczą oraz niską atrakcyjność lokalizacyjną tych obszarów.

Natomiast najmniej gmin odznaczających się najniższą aktywnością gospodarczą osób fizycznych należało do województw: dolnośląskiego (0,9%), śląskiego (1,4) i pomorskiego (2,5). Łącznie stanowiło to niecałe 5% ogólnej liczby gmin I kwintyla.

Nieco odmiennie przedstawia się udział gmin o najniższej aktywności osób fizycznych w stosunku do ogólnej liczby gmin w danym województwie. Najgorsza sytuacja wystąpiła w woj. warmińsko-mazurskim, gdzie gminy z I kwintyla stanowi-

ły aż 45% ogólnej liczby gmin tego województwa. Wysokie odsetki (powyżej 40%) zanotowano również w województwach lubelskim (42,0%) i podlaskim (41,9%).

Najmniej gmin o najniższym wskaźniku aktywności osób fizycznych w stosunku do ogólnej liczby gmin zanotowano w województwach (dolnośląskim – 3,0%, śląskim – 5,1%, lubuskim – 5,4% i mazowieckim – 6,5%).

Zdecydowanie słabszy poziom aktywności gospodarczej na obszarach wiejskich wschodniej Polski ma swoje uzasadnienie zarówno gospodarcze, jak i społeczne. Wśród nich należy wymienić m.in. (Kamińska 2006):

– Niski poziom wykształcenia, który oznacza jednocześnie niskie dochody ludności, a te z kolei przekładają się na niski popyt lokalny, co niewątpliwie hamuje rozwój przedsiębiorczości.
– Niekorzystne zmiany w strukturze pracujących w gospodarce narodowej. Według Gałązki i Mync (1999) w okresie transformacji liczba pracujących w rolnictwie we wschodnich województwach obniżała się w tempie wolniejszym niż przeciętnie w kraju (o 5,1 pp, w Polsce o 5,4 pp), w usługach rosła znacznie wolniej (wzrost o 4,3 pp., w kraju o 13,8 pp.). Natomiast aż o 10 pp. obniżyło się zatrudnienie w prze-

Tabela 4

Gminy o najniższych wskaźnikach aktywności (I kwintyl) w 1999 r. według województw

Województwo	Liczba gmin		Udział gmin w I kwintylu w stosunku do	
	ogółem	w I kwintylu	ogólnej liczby gmin	ogólnej liczby gmin w tym kwintylu
Dolnośląskie	133	4	3,0	0,9
Kujawsko-Pomorskie	127	21	16,5	4,8
Lubelskie	193	81	42,0	18,7
Lubuskie	74	4	5,4	0,9
Łódzkie	159	22	13,8	5,1
Małopolskie	167	23	13,8	5,3
Mazowieckie	279	18	6,5	4,1
Opolskie	68	27	39,7	6,2
Podkarpackie	143	47	32,9	10,8
Podlaskie	105	44	41,9	10,1
Pomorskie	98	11	11,2	2,5
Śląskie	118	6	5,1	1,4
Świętokrzyskie	97	33	34,0	7,6
Warmińsko-Mazurskie	100	45	45,0	10,4
Wielkopolskie	207	26	12,6	6,0
Zachodniopomorskie	103	22	21,4	5,1
Razem	2 171	434	20,0	100,0

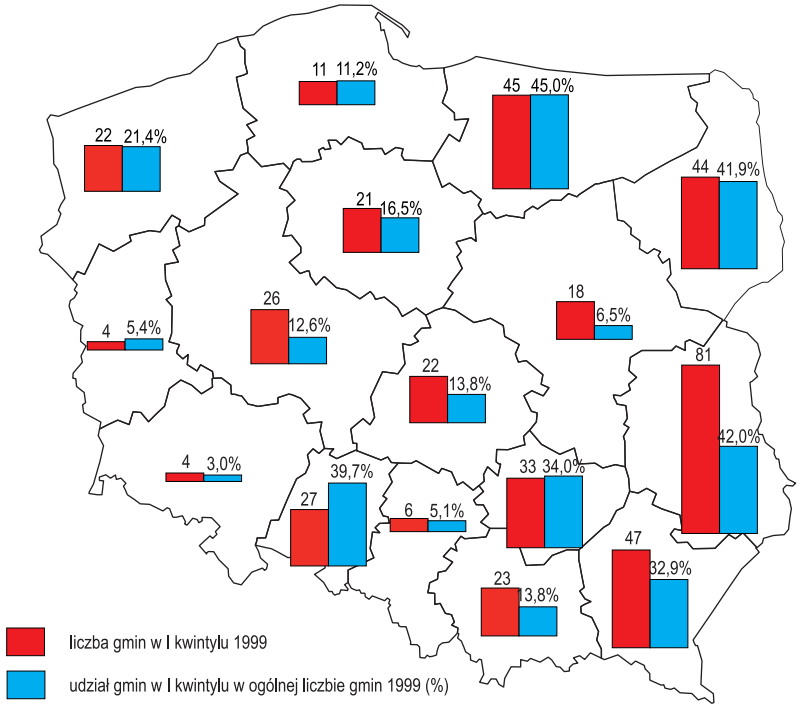

Ryc. 2. Gminy o najniższych wskaźnikach aktywności (I kwintyl) w 1999 r. według województw

myśle. Na obszarach o tak niskim uprzemysłowieniu tendencje te należy ocenić negatywnie. Dodatkowo przemysł na tych obszarach cechował się niskim poziomem technologicznym (Karpiński *et al.* 1997) Stryjakiewicz (1999) przeprowadzając typologię z punktu widzenia adaptabilności przemysłu sklasyfikował ten obszar do klasy IV o małej adaptabilności struktury przemysłu. Województwa zaliczone do tej klasy charakteryzują się niskim poziomem działalności przemysłowej i małym poziomem innowacyjności. Dodatkowo, jak dowodzi autor problem rejonów słabych wynika nie tylko z tego, że nie potrafią one wywoływać i rozwijać własnej działalności innowacyjnej, ale także adaptować innowacji rozwijanych gdzie indziej.

– Niewielkie możliwości kooperacji wewnątrzregionalnej. Nasycenie przedsiębiorstwami produkcyjnymi i usługowymi było znacznie słabsze niż w innych regionach Polski. Dla małych firm jest to istotna bariera w ich rozwoju.
– Niski poziom atrakcyjności lokalizacyjnej. Według Balickiej (1998) obszary te znalazły się w tzw. III lidze.
– Niedorozwój infrastruktury finansowej i instytucji wspierania przedsiębiorczości (Dutkowski, Gawlikowska-Hueckel 2000).
– Mało atrakcyjne warunki życia. Pod koniec lat 90. XX w. województwa wschodnie uzyskiwały ok. 60-80% średniego PKB na 1 mieszkańca. Według Gorzelaka

(2000) region ten jest również słabo wyposażony w infrastrukturę społeczną wysokiej jakości. Oferta kulturalna jest słaba. Następuje odpływ ludności, głównie młodej i wykształconej (Eberhardt 1999).

– Bariery w przekraczaniu granicy wschodniej. Granica wschodnia jest znacznie trudniejsza do przekroczenia niż zachodnia. Jedno ogólnodostępne przejście graniczne na wschodniej granicy występuje co 30-50 km, na zachodniej co 15 km, przy średniej dla Polski co 30 km (Gorzelak 1997). W 1997 r. granicę wschodnią przekroczyło na przejściach drogowych 29,5 mln osób (Komornicki 1999). Oznacza to, że wschodnie pogranicze obejmuje niecałe 11% całego ruchu transgranicznego. Można wnosić, że ograniczenia w ruchu turystycznym (handlowym) naszych wschodnich sąsiadów spowodowały osłabienie rozwoju aktywności gospodarczej osób fizycznych na obszarach wiejskich w tych regionach.

Natomiast w gminach o najwyższych wskaźnikach aktywności gospodarczej (V kwintyl) łącznie zarejestrowanych było aż 35,5% ogólnej liczby wiejskich pozarolniczych podmiotów gospodarczych prowadzonych przez osoby fizyczne (tab. 3). Iloraz lokalizacji był tutaj wyższy niż przeciętnie w miastach i wynosił 1,61. Średni wskaź-

Tabela 5

Gminy o najwyższych wskaźnikach aktywności (V kwintyl) w 1999 r. według województw

Województwo	Liczba gmin		Udział gmin w I kwintylu w stosunku do	
	ogółem	w I kwintylu	ogólnej liczby gmin	ogólnej liczby gmin w tym kwintylu
Dolnośląskie	133	41	30,8	9,6
Kujawsko-Pomorskie	127	23	18,1	5,4
Lubelskie	193	2	1,0	0,5
Lubuskie	74	17	23,0	4,0
Łódzkie	159	27	17,0	6,3
Małopolskie	167	47	28,1	11,0
Mazowieckie	279	68	24,4	15,9
Opolskie	68	2	2,9	0,5
Podkarpackie	143	15	10,5	3,5
Podlaskie	105	9	8,6	2,1
Pomorskie	98	20	20,4	4,7
Śląskie	118	55	46,6	12,8
Świętokrzyskie	97	5	5,2	1,2
Warmińsko-Mazurskie	100	9	9,0	2,1
Wielkopolskie	207	61	29,5	14,2
Zachodniopomorskie	103	28	27,2	6,5
Razem	2 171	429	19,8	100,0

nik aktywności gospodarczej osób fizycznych wynosił 99, ale w tej grupie gmin wahał się od 75,5 w gminie Czernichów (woj. małopolskie) i Wschowa (woj. lubuskie) do 440 w gminie Mielno (woj. zachodniopomorskie). Dodatkowo w trzech gminach analizowany wskaźnik przekroczył wartość 300: w woj. zachodniopomorskim w gminach: Rewal (409) i Ustronie Morskie (352) oraz w woj. mazowieckim w gminie Łomianki (329).

Zdecydowanie najwięcej gmin z tej grupy należało do województw: mazowieckiego (68), wielkopolskiego (61) oraz śląskiego (55), małopolskiego (47) oraz dolnośląskiego (41). Łącznie wymienionych 5 województw skupiało 63,4% ogólnej liczby jednostek przestrzennych z V kwintyla (tab. 5, ryc. 3). Natomiast najmniej gmin odznaczających się najwyższą aktywnością gospodarczą osób fizycznych należało do województw: lubelskiego (2), opolskiego (2), świętokrzyskiego (5) podlaskiego (9) oraz warmińsko-mazurskiego (9). Łącznie stanowiło to 6,3% ogólnej liczby gmin V kwintyla.

Odmiennie przedstawiał się udział gmin o najwyższej aktywności osób fizycznych w stosunku do ogólnej liczby gmin w danym województwie (tab. 5 ryc. 3). Najlepsza sytuacja wystąpiła w woj. śląskim, gdzie gminy z V kwintyla stanowiły aż 46,6% ogólnej liczby gmin tego województwa. Wysokie odsetki (powyżej 25%) zanotowano również w województwach dolnośląskim (30,8%), wielkopolskim (29,5%), małopolskim (28,1%) i zachodniopomorskim (27,2%). Są to województwa związane z wielkimi

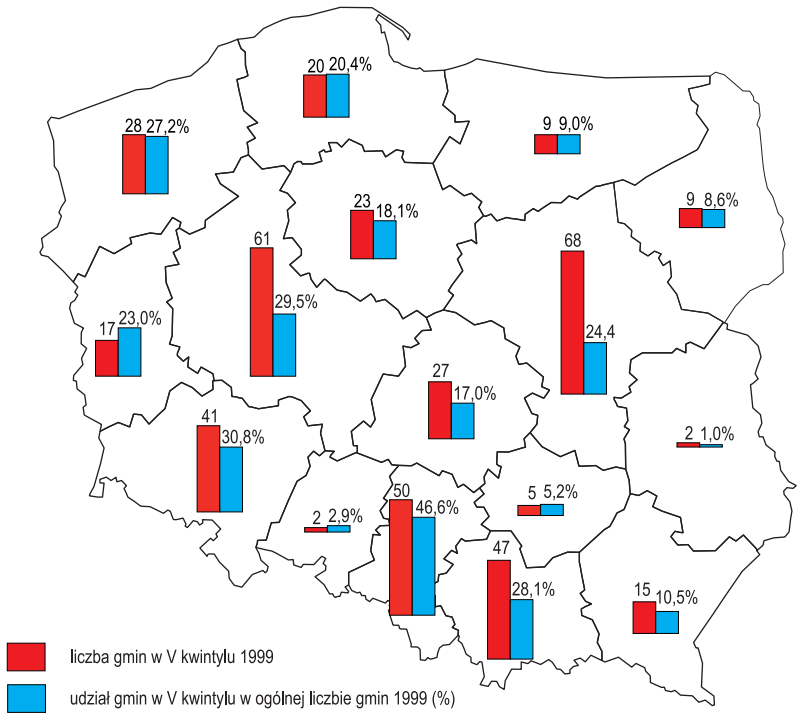

Ryc. 3. Gminy o najwyższych wskaźnikach aktywności (V kwintyl) w 1999 r. według województw

aglomeracjami. Kluczowa rola rejonów związanych z dużymi miastami jest wyraźnie widoczna „*Są to ośrodki najlepiej przystosowane do postfordowskiej organizacji produkcji i konsumpcji*" (Gorzelak 1995, s. 88). Kukliński *et al.* (1997) nazywają je „*głównymi zwycięzcami*" w procesie transformacji. Wyraża się to m.in. w wysokich płacach, niskim bezrobociu, napływie kapitału zagranicznego. Ludność szybko zmienia swoje kwalifikacje i jako bardziej wykształcona jest w większym stopniu podatna na dyfuzję innowacji. Wielkie aglomeracje i gminy położone w ich sąsiedztwie są również obszarami o najwyższej atrakcyjności lokalizacyjnej dla działalności gospodarczej. Swianiewicz i Dziemianowicz (1998) zaliczyli je do klasy A. Wynika to nie tylko z tego, że obszary te są lepiej wyposażone w infrastrukturę techniczno-społeczną, a ludność je zamieszkująca posiada wyższe kwalifikacje niż na pozostałych obszarach. Jest to związane również ze zróżnicowaniem funkcji, jakie one pełnią. Możliwości kooperacyjne wewnątrzregionalne są niewspółmiernie wyższe niż w innych regionach Polski. Ponadto, infrastruktura finansowa oraz instytucje wspierające przedsiębiorczość na tych obszarach są znacznie lepiej rozwinięte niż w innych regionach Polski.

Najmniej gmin o najwyższym wskaźniku aktywności osób fizycznych w stosunku do ogólnej liczby gmin zanotowano w województwach (lubelskim – 1,0%, opolskim – 2,9% oraz świętokrzyskim – 5,2%).

3. Dynamika zakładów osób fizycznych na obszarach wiejskich w Polsce w latach 1999-2009

W latach 1999-2009 liczba zakładów osób fizycznych zarejestrowanych systemie Regon w Polsce wzrosła z 2417,7 tys. tys. do 2815,6 tys., tj. o 16,5%. W tym okresie najszybciej rosła liczba zakładów osób fizycznych na obszarach wiejskich – o 35,5% (tab. 6).

Tabela 6

Dynamika liczby podmiotów osób fizycznych na obszarach wiejskich w Polsce w latach 1999 -2009

Wyszczególnienie	Liczba podmiotów osób fizycznych		Dynamika (%)
	1999	2009	
Miasta	1 854 166	2 052 075	110,7
Wieś	563 571	763 542	135,5
Razem	2 417 737	2 815 617	116,5

Na tak dynamiczny wzrost liczby podmiotów osób fizycznych na obszarach wiejskich miały wpływ następujące czynniki:
– niższe w porównaniu z miastami koszty funkcjonowania firmy (niskie czynsze, niskie koszty usług komunalnych itp.);
– rosnące bezrobocie na terenach wiejskich;
– polityka państwa (ulgi podatkowe w gminach zagrożonych bezrobociem strukturalnym, strefy ekonomiczne, programy pomocowe itp.);
– działania władz samorządowych.

Jednocześnie należy zwrócić uwagę na zmiany definicyjne. Chodzi głównie o tzw. samozatrudnienie. W grupie samozatrudnionych obok osób fizycznych, podejmujących działalność gospodarczą ze względu na chęć stworzenia od postaw przedsiębiorstwa znajdują się także ci, nakłonieni (często przymuszani) do tego przez pracodawcę. Takie osoby podejmują czy kontynuują karierę pracowniczą, działając formalnie w ramach prowadzonej przez siebie pozarolniczej działalności gospodarczej.

Tabela 7

Zmiany wskaźnika aktywności gospodarczej na obszarach wiejskich Polski w latach 1999-2009

Województwo	Liczba gmin odznaczających się:					Liczba gmin ogółem
	dużym spadkiem	spadkiem	stagnacją	wzrostem	wysokim wzrostem	
	wskaźnika aktywności gospodarczej osób fizycznych					
Dolnośląskie	4	1	12	79	37	133
Kujawsko-Pomorskie	3	8	20	49	47	127
Lubelskie	7	11	21	72	82	193
Lubuskie	6	5	9	37	17	74
Łódzkie	4	13	23	77	42	159
Małopolskie	2	3	10	69	83	167
Mazowieckie	29	25	41	115	69	279
Opolskie	0	0	1	10	57	68
Podkarpackie	6	5	23	73	36	143
Podlaskie	9	7	14	39	36	105
Pomorskie	0	1	2	29	66	98
Śląskie	0	2	10	67	39	118
Świętokrzyskie	3	1	2	20	71	97
Warmińsko-Mazurskie	6	5	9	37	43	100
Wielkopolskie	7	9	21	89	81	207
Zachodniopomorskie	2	1	1	21	78	103
Razem	88	97	219	883	884	2 171
%	**185 (8,5%)**		**10,1%**	**1 767 (81,4%)**		**100,0**

Dynamika liczby podmiotów osób fizycznych była silnie zróżnicowana regionalnie, co spowodowało zmiany we wskaźniku aktywności gospodarczej. W latach 1999-2009 wzrósł on z 64 do 82.

W układzie przestrzennym dynamika wskaźnika aktywności gospodarczej osób fizycznych na obszarach wiejskich w Polsce wahała się od 43,3% w gminie Czernice Borowe (woj. mazowieckie) do 177,3% w gminie Dziwnów (woj. zachodniopomorskie).

Przyjmując za kryterium wskaźnik dynamiki można wyróżnić następujące typy gmin:

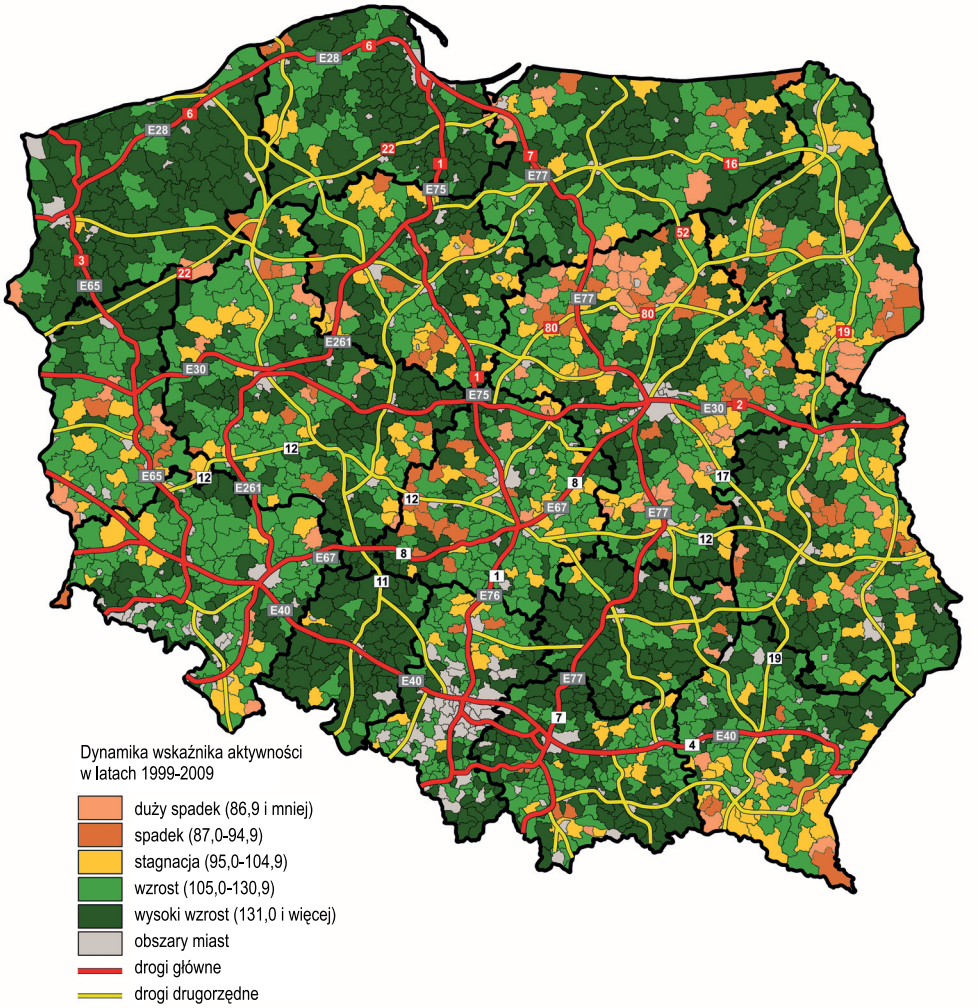

Ryc. 4. Zmiany wskaźnika aktywności gospodarczej na obszarach wiejskich Polski w latach 1999-2009

1. Odznaczające się dużym spadkiem lub spadkiem wskaźnika aktywności gospodarczej. W analizowanych latach takich gmin było tylko 185, co stanowiło 8,5% ogólnej ich liczby (tab. 7; ryc. 4). Najwięcej tego typu jednostek przestrzennych należało do woj. mazowieckiego (55, tj. 29,7%) Charakterystyczną cechą obszarów wiejskich z tej grupy jest ich peryferyjne położenie w obrębie województw.
2. Odznaczające się stagnacją wskaźnika aktywności gospodarczej osób fizycznych. Takich gmin było 219, tj. 10,1%. Najwięcej ich należało do województw: mazowieckiego (41), łódzkiego (23), podkarpackiego (23), lubelskiego (21), wielkopolskiego (21) oraz kujawsko-pomorskiego (20). Łącznie wymienione 6 województw obejmowało 68,0% ogólnej liczby gmin odznaczających się stagnacją wskaźnika aktywności gospodarczej osób fizycznych. Wśród tej grupy są gminy:
   - które odznaczały się wysokimi wskaźnikami w 1999 r., duże nasycenie wiejskiej przestrzeni pozarolniczymi podmiotami spowodowało stagnację zjawiska (Czarna, Ustrzyki Dolne, Solina (woj. podkarpackie), Tarnowo Podgórne i Włoszakowice (woj. wielkopolskie), Białe Błota i Ksawerów (woj. łódzkie), Kobylanka (woj. zachodniopomorskie), Siepraw (woj. małopolskie);
   - położone peryferyjnie względem miejskich ośrodków oraz głównych szlaków komunikacyjnych; odznaczały się niską aktywnością zarówno w 1999 r., jak i w 2009 r. (np. gmina Rybczewice w woj. lubelskim, Sępopol w woj. warmińsko-mazurskim, Drobin w woj. mazowieckim).
3. Odznaczające się wzrostem lub wysokim wzrostem wskaźnika aktywności gospodarczej osób fizycznych. Tę grupę tworzyło 1767 gmin (tj. 81,4%). Można wyróżnić gminy:
   a) odznaczające się dużą atrakcyjnością turystyczną (np. Mikołajki, Czorsztyn, Morąg, Giżycko, Augustów, Bukowina Tatrzańska);
   b) w obrębie których funkcjonowały specjalne strefy ekonomiczne (SSE) (np.: Bartoszyce, Szczytno, Puck);
   c) które były objęte programami pomocy zagranicznej (Phare-Struder 2) np. gminy położone w województwach warmińsko-mazurskim: Giżycko, Suwałki, Augustów, Olecko 360%), podkarpackim (Kolbuszowa, Mielec);
   d) szczególnie zagrożone bezrobociem i w związku z tym objęte specjalnym programem pomocy rządowej (np. Pasłęk, Banie Mazurskie w woj. warmińsko-mazurskim, Bolesławiec, Nowogrodziec, Dzierżoniów, Paszowice w woj. dolnośląskim, Bobrowo, Brzozie, Rogóźno w woj. kujawsko-pomorskim, Kolsko, Wschowa w woj. lubuskim, Oporów w woj. łódzkim);
   e) w których liczba zakładów osób fizycznych w 1999 r. była niska (np. Skalbmierz, Bejsce, Kazimierza Wielka w woj. świętokrzyskim, Korsze, Górowo Iławieckie, Barciany woj. warmińsko-mazurskim, Suchowola, Goniądz, Mońki, Szczuczyn woj. podlaskim). Wynika to z metodologii liczenia wskaźnika dynamiki.

4. Potencjał zakładów osób fizycznych na obszarach wiejskich w Polsce w 2009 r.

Zróżnicowana dynamika wpłynęła na zmiany regionalnego rozmieszczenia potencjału zakładów osób fizycznych. W 2009 r. w Polsce w systemie Regon było zarejestrowanych 2815, 6 tys. podmiotów osób fizycznych, z czego 72,9% w miastach i 27,1% (tab. 8). Oznacza to, że zmniejszył się, w tym zakresie dystans między obszarami miejskimi i wiejskimi. Ilorazy lokalizacji wynosiły w kolejności 1,17 (spadek w stosunku do 1999 r. o 0,14) i 0,71 (wzrost o 0,10).

W latach 1999-2009 na obszarach wiejskich zdecydowanie wzrósł wskaźnik aktywności gospodarczej osób fizycznych z 64 do 82. W układzie poszczególnych gmin wahał się on od 27 w gminie Korsze (woj. warmińsko-mazurskie) do 506 w gminie Rewal (woj. zachodniopomorskie). W dalszym ciągu w ponad 60% gmin analizowany wskaźnik był niższy od średniej dla obszarów wiejskich. W 2009 r. obszary te łącznie skupiały 38,3% ogólnej liczby wiejskich podmiotów gospodarczych osób fizycznych (w 1999 – 41,7%) oraz 52,7% ludności. Iloraz lokalizacji był nadal niższy od 1 i wynosił 0,73 (w 1999 r. 0,74).

Natomiast pozostałe 40% gmin łącznie skupiały 61,7% podmiotów (w 1999 r. 58,4) oraz 47,3% ludności. Iloraz lokalizacji wynosił 1,3.

W układzie przestrzennym zachowały się ogólne prawidłowości przestrzenne z 1999 r. Widać wyraźny podział polskich obszarów wiejskich na 2 części, o wyższych i niższych wskaźnikach aktywności gospodarczej osób fizycznych, przy czym granica między nimi pokrywa się z zachodnimi granicami województw: warmińsko-mazurskiego, mazowieckiego, świętokrzyskiego i podkarpackiego (ryc. 5). Na wschód od tej linii dominują obszary o niskich wskaźnikach aktywności gospodarczej (wyjątki stanowią tylko strefy podmiejskie Warszawy, Kielc oraz rejon bieszczadzki), natomiast na zachód obszary wiejskie odznaczają się wysoką aktywnością gospodarczą (analizowane wskaźniki są wyższe od średniej dla obszarów wiejskich). Widoczna jest również dodatnia korelacja między wysokimi wskaźnikami a atrakcyjnością turystyczną gmin.

Tabela 8

Liczba podmiotów osób fizycznych zarejestrowanych w systemie Regon na obszarach miejskich i wiejskich w Polsce w 2009 r.

Wyszczególnienie	Liczba podmiotów osób fizycznych	Struktura	Liczba ludności (tys.)	Struktura	Iloraz lokalizacji
Miasta	2 052 075	72,9	23 677,7	61,9	1,17
Wieś	763 542	27,1	14 585,6	38,1	0,71
Razem	2 815 617	100,0	38 263,3	100,0	1,00

W 2009 r. gminy o najniższych wskaźnikach aktywności gospodarczej obejmowały łącznie 8,6% ogólnej liczby podmiotów osób fizycznych (w 1999 r. 9,8%) oraz 15,5% ludności (tab. 9). Iloraz lokalizacji był bardzo niski i wynosił 0,56. Jakkolwiek przeciętny wskaźnik aktywności gospodarczej w tej grupie gmin wzrósł z 35 do 47 to był prawie dwukrotnie niższy niż średnio dla obszarów wiejskich. Najwięcej gmin pochodziło, w dalszym ciągu, z województw: lubelskiego (90, wzrost o 9), podkarpackiego (51, wzrost o 4), warmińsko-mazurskiego (47, wzrost o 2) oraz podlaskiego (53, wzrost o 9) (tab. 10, ryc. 6). Łącznie wymienione województwa skupiały ponad połowę (55,0%) ogólnej liczby gmin należących do I kwintyla (w 1999 r. 50%).

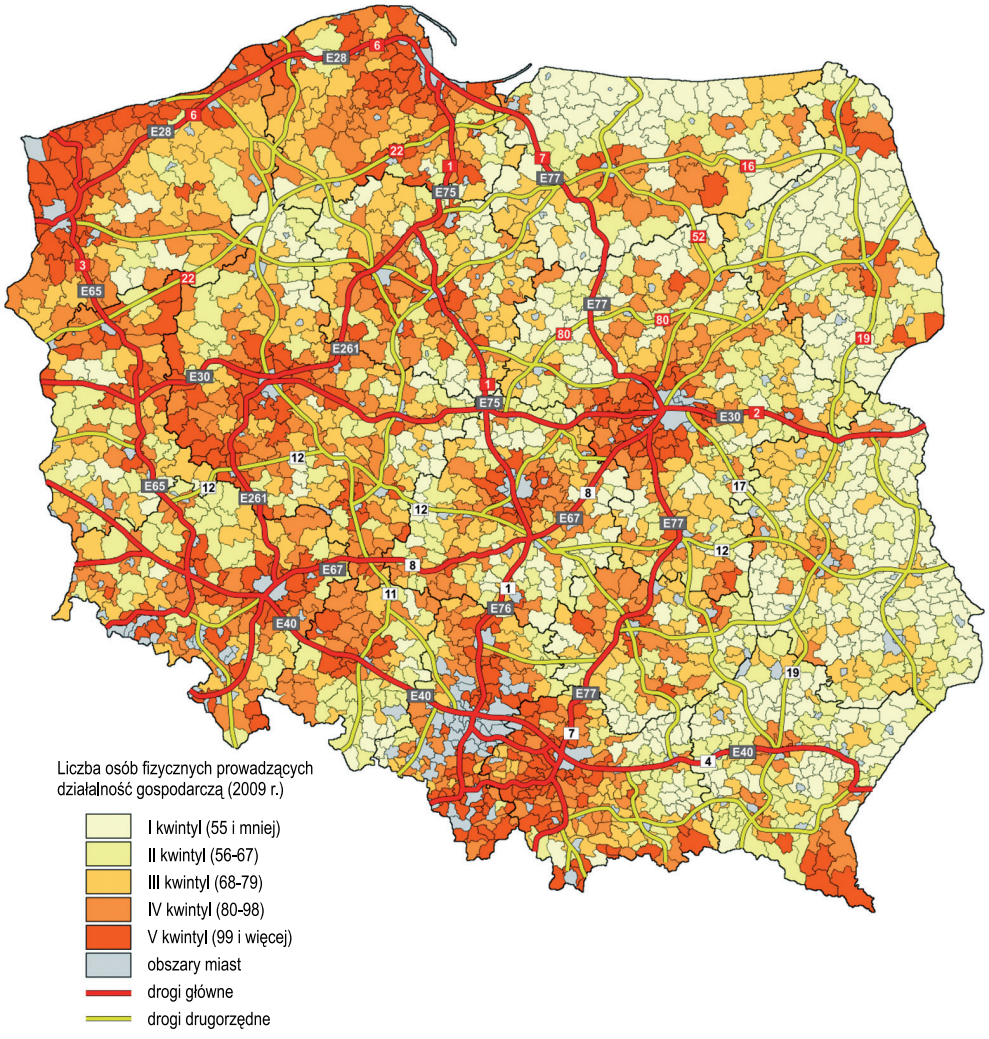

Ryc. 5. Regionalne zróżnicowanie wskaźnika aktywności gospodarczej osób fizycznych na obszarach wiejskich w Polsce w 2009 r.

Dodatkowo w latach 1999-2009 znacznie wzrosła liczba gmin o najniższej aktywności w woj. mazowieckim z 18 do 49. Natomiast zdecydowanie zmniejszyła się liczba gmin w I kwintylu w województwach: opolskim, zachodniopomorskim oraz świętokrzyskim. Ten spadek jest związany głównie z poprawą kondycji finansowej ludności przez napływ kapitału zagranicznego oraz zarabianie poza granicami kraju mieszkańców tych regionów (opolskie oraz zachodniopomorskie) oraz z ubytkiem ludności w wieku produkcyjnym (woj. świętokrzyskie).

Natomiast gminy o najwyższych wskaźnikach aktywności gospodarczej osób fizycznych (V kwintyl) w 2009 r. skupiały 39,6% ogólnej liczby wiejskich podmiotów osób fizycznych (w 1999 r. 35,5%). Oznacza to, że 20% najsilniej rozwijających się gmin (pod względem przedsiębiorczości osób fizycznych) wzmocniło swoją pozycję w strukturze analizowanych podmiotów gospodarczych.

Nie zmieniła się grupa województw skupiających najwięcej gmin z V kwintyla, ale zmianie uległa liczba gmin w poszczególnych regionach (tab. 11, ryc. 7).

Najwięcej gmin z analizowanej grupy pochodziło z woj. małopolskiego (56, wzrost o 9), śląskiego (w porównaniu z 1999 r. bez zmian), wielkopolskiego (53, spadek o 8),

Tabela 9

Zróżnicowanie wskaźnika aktywności gospodarczej osób fizycznych na obszarach wiejskich Polski w 2009 r.

Kwintyle (wskaźnik aktywności)	Liczba			Struktura (%)			Średni wskaźnik aktywności gospodarczej osób fizycznych	Iloraz lokalizacji	Udział podmiotów osób fizycznych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych
	gmin	ludności (tys.)	podmiotów osób fizycznych	gmin	ludności	podmiotów osób fizycznych			
I (55 i mniej)	436	2 327,0	65 665	20,0	15,5	8,6	47	0,56	81,9
II (56,0-67,0)	436	2 671,2	98 497	20,0	17,8	12,9	60	0,72	83,7
III (68,0 -79,0)	436	2 904,4	128 275	20,0	19,4	16,8	72	0,87	84,7
IV (80,0-98,0)	436	3 180,7	168 743	20,0	21,2	22,1	84	1,04	85,5
V (99,0 i więcej)	428	3 906,7	302 363	20,0	26,1	39,6	121	1,52	84,2
Razem	2 172	14 990,1	763 543	100,0	100,0	100,0	82	1,00	84,3

Tabela 10

Gminy o najniższych wskaźnikach aktywności gospodarczej (I kwintyl) według województw w 2009 r.

Województwo	Liczba gmin		Udział gmin w I kwintylu w stosunku do:		Wzrost/spadek udziału gmin w I kwintylu w stosunku do ogólnej liczby gmin w województwie w latach 1999-2009
	ogółem	w I kwintylu	ogólnej liczby gmin w województwie	ogólnej liczby gmin w tym kwintylu	
Dolnośląskie	133	1	0,8	0,2	-2,3
Kujawsko-Pomorskie	127	22	17,3	5,0	0,8
Lubelskie	193	90	46,6	20,5	4,7
Lubuskie	74	8	10,8	1,8	5,4
Łódzkie	159	30	18,9	6,8	5,0
Małopolskie	168	18	10,7	4,1	-3,0
Mazowieckie	279	49	17,6	11,2	11,1
Opolskie	68	8	11,8	1,8	-27,9
Podkarpackie	144	51	35,4	11,6	2,8
Podlaskie	105	53	50,5	12,1	8,6
Pomorskie	98	5	5,1	1,1	-6,1
Śląskie	118	5	4,2	1,1	-0,8
Świętokrzyskie	97	22	22,7	5,0	-11,3
Warmińsko-Mazurskie	100	47	47,0	10,7	2,0
Wielkopolskie	207	24	11,6	5,5	-1,0
Zachodniopomorskie	103	5	4,9	1,1	-16,5
Razem	2 173	438	20,2	100,0	x

mazowieckiego (45, spadek o 23) oraz dolnośląskiego (35, spadek o 6). Na koniec 2009 r. wymienione województwa skupiały 65,7% ogólnej liczby gmin z V kwintylu (ryc. 7).

Należy zwrócić uwagę, że duży wzrost gmin o najwyższych wskaźnikach aktywności gospodarczej wystąpił w województwach: zachodniopomorskim (wzrost o 15 gmin), pomorskim (wzrost o 12) i opolskim (wzrost o 10). Wysoka atrakcyjność turystyczna (zachodniopomorskie, pomorskie), korzystne położenie względem zachodniej granicy (zachodniopomorskie) oraz kontakty biznesowe i zarobkowe ludności (opolskie) wpłynęły na taką sytuację (Heffner, Rauziński 2003).

Podsumowanie

1. Zakłady osób fizycznych stanowią ważny element w strukturze gospodarczej obszarów wiejskich w Polsce. W 2009 r. zarejestrowanych było ponad 760 tys. Często na obszarach wiejskich tylko one tworzą pozarolnicze miejsca pracy.

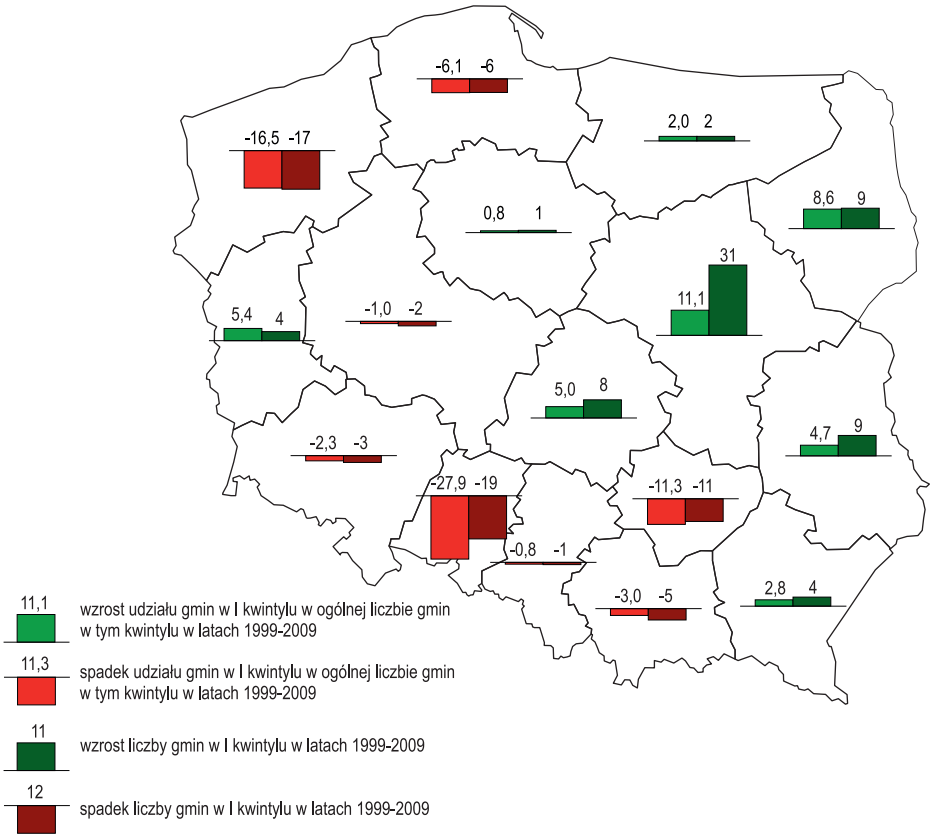

Ryc. 6. Zmiany liczby gmin o najniższych wskaźnikach aktywności gospodarczej osób fizycznych (I kwintyl) na obszarach wiejskich w Polsce w latach 1999-2009

2. W latach 1999-2009 nastąpił wzrost aktywności gospodarczej osób fizycznych na obszarach wiejskich. Iloraz lokalizacji wzrósł z 0,61 do 0,71. Jednak obszary wiejskie nie wykorzystały jeszcze swoich możliwości w zakresie lokalizacji zakładów osób fizycznych.
3. W latach 1999-2009 obserwuje się tendencję do koncentracji podmiotów osób fizycznych. W 1999 r. 20% gmin o najwyższych wskaźnikach aktywności skupiało 35,6% podmiotów osób fizycznych, a w 2009 – 39,6%. Natomiast 20% gmin z I kwintyla w 1999 r. obejmowało 9,8% podmiotów, a w 2009 r. 8,6%.
4. W latach 1999-2009 najwięcej podmiotów osób fizycznych przybyło na tych obszarach, na których już wcześniej było ich dużo.
5. Wśród 20% (428 gmin) gmin o najwyższych wskaźnikach aktywności gospodarczej osób fizycznych w 1999 r. aż 302 (70,6%) pozostało w tej grupie również w 2009 r.
6. Wśród 20% gmin o najniższych wskaźnikach aktywności gospodarczej osób fizycznych w 1999 r. w tej grupie pozostało 267 (61,1%).

Tabela 11

Gminy o najwyższych wskaźnikach aktywności gospodarczej (V kwintyl) według województw w 2009 r.

Województwo	Liczba gmin		Udział gmin w V kwintylu w stosunku do:		Wzrost/ spadek udziału gmin w V kwintylu w stosunku do ogólnej liczby gmin w województwie w latach 1999-2009
	ogółem	w V kwintylu	ogólnej liczby gmin w województwie	ogólnej liczby gmin w tym kwintylu	
Dolnośląskie	133	35	26,3	8,1	-4,5
Kujawsko-Pomorskie	127	18	14,2	4,2	-3,9
Lubelskie	193	2	1,0	0,5	0,0
Lubuskie	74	17	23,0	4,0	0,0
Łódzkie	159	24	15,1	5,6	-1,9
Małopolskie	168	56	33,5	13,0	5,4
Mazowieckie	279	45	16,1	10,5	-8,2
Opolskie	68	12	17,6	2,8	14,7
Podkarpackie	144	9	6,3	2,1	-4,2
Podlaskie	105	12	11,4	2,8	2,9
Pomorskie	98	32	32,7	7,4	12,2
Śląskie	118	55	46,6	12,8	0,0
Świętokrzyskie	97	12	12,4	2,8	7,2
Warmińsko-Mazurskie	100	5	5,0	1,2	-4,0
Wielkopolskie	207	53	25,6	12,3	-3,9
Zachodniopomorskie	103	43	41,7	10,0	14,6
Razem	2 173	430	19,8	100,0	0,0

7. Najwyższe wskaźniki aktywności gospodarczej osób fizycznych zanotowano na obszarach wiejskich położonych w bezpośrednim sąsiedztwie największych aglomeracji miejsko-przemysłowych.
8. Dużą aktywnością w tworzeniu zakładów osób fizycznych odznacza się ludność zamieszkująca obszary wiejskie o podwyższonej atrakcyjności turystycznej.
9. Niską aktywnością w zakresie tworzenia zakładów osób fizycznych odznacza się ludność zamieszkująca obszary wiejskie rozciągające się wzdłuż wschodniej granicy Polski.
10. Główne czynniki stymulujące aktywność gospodarczą osób fizycznych to: położenie, kapitał ludzki, społeczny i finansowy. Duży wpływ na wzmożenie przedsiębiorczości osób fizycznych na obszarach wiejskich mają działania samorządów gminnych.
11. Można przypuszczać, że głównym czynnikiem ograniczającym proces powstawania zakładów osób fizycznych jest bariera popytowa oraz niekorzystne struktury demograficzne na obszarach peryferyjnych.

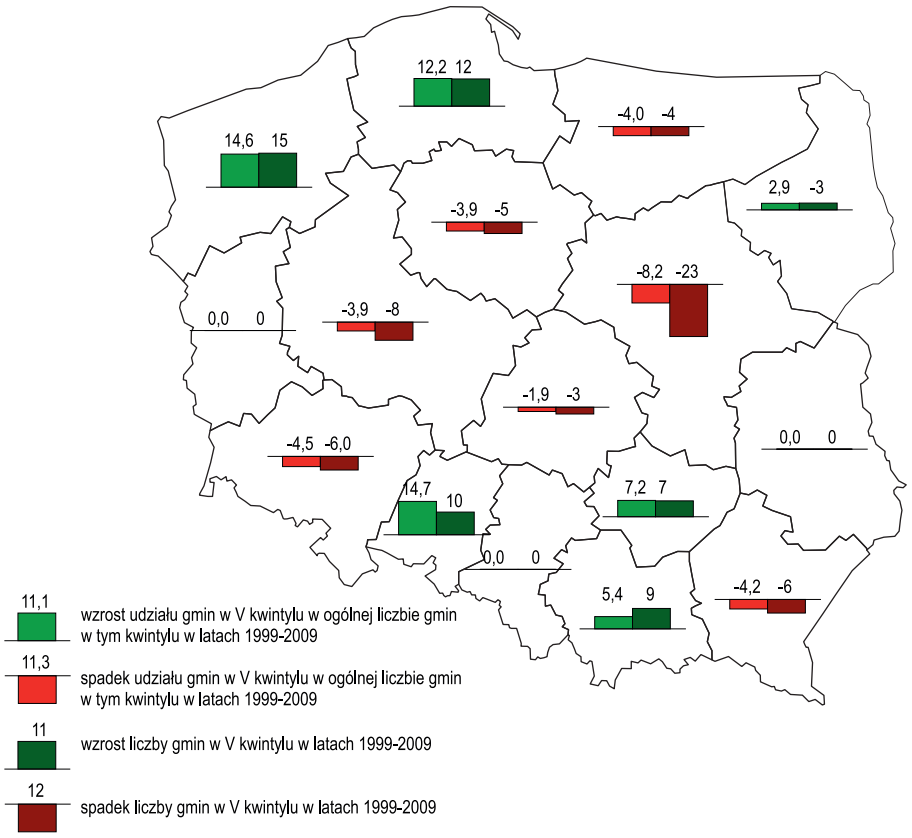

Ryc. 7. Zmiany liczby gmin o najwyższych wskaźnikach aktywności gospodarczej na obszarach wiejskich w Polsce w latach 1999-2009

Literatura

Balicka M., 1998, *Zamiast Polski A i B mamy teraz trzy ligi.* „Polityka" nr 47 z 21. XI.

Bański J., 2008, *Wiejskie obszary sukcesu gospodarczego.* Przegl. Geogr., 80, 2, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 199-222.

Chmiel J., 1999, *Problemy statystycznego pomiaru i analiza tendencji rozwojowych sektora prywatnych przedsiębiorstw w Polsce w latach 1990-1998.* Raport CASE, Warszawa.

Dębski J., 2002a, *Przedsiębiorczość prywatna w Polsce na przełomie XX i XXI wieku.* Białystok.

Dębski J., 2002b, *Lokalne bieguny wzrostu w Polsce na przełomie XX i XXI wieku.* Białystok.

Dutkowski M., Gawlikowska-Hueckel, 2000, *Sytuacja społeczno-gospodarcza nowych województw.* IBnGR, Gdańsk.

Działalność gospodarcza małych przedsiębiorstw w 1996 r., 1997, GUS, Warszawa.

Eberhardt P., 1999, *Problematyka demograficzna wschodniego pogranicza*, [w:] *Wschodnia Strefa Aktywności Gospodarczej*, R. Horodeński, M. Rościszewski (red.). Wyd. WSE, Białystok.
Gałązka A., Mync A., 1999, *Zmiany społeczno-gospodarcze i infrastrukturalne na obszarach przygranicznych w warunkach otwierających się granic,* [w:[*Rola współpracy transgranicznej w rozwoju regionalnym i lokalnym*, A. Mync, R. Szul (red.). Warszawa.
Glikman P., 2000, *Zmiany strukturalne w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw (MSP) w latach 1990-1998*, [w:] *Struktura gospodarki transformującej się*, A. Lipowski (red.). Warszawa.
Gorzelak G., 1995, *Transformacja systemowa a restrukturyzacja systemowa*. Euroreg-Unesco, Warszawa.
Gorzelak G. *et al.,* 1997, *Europa Środkowa 2005.* Komitet „Polska w XX w." Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego UW, Warszawa.
Gorzelak G., 2000, *Polska Wschodnia – perspektywy rozwoju*, [w:] *Narodowa Strategia Rozwoju Regionalnego*, J. Szlachta (red.). Biuletyn KPZK PAN, z. 191, Warszawa.
Guzik R., Gwosdz K., 2000, *Rozmieszczenie funkcji kontrolnych w przemyśle Polski.* Referat na konferencji *Przemysł i budownictwo w przestrzeni lokalnej*, UŁ.
Heffner K., 2001, *Transformacja układów osadniczych wsi a wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich*, [w:] *Wieś i rolnictwo na przełomie wieków*, I. Bukraba-Rylska, A. Rosner (red.). IRWiR PAN, Warszawa, s. 109-132.
Heffner K., 2001, *Potencjał migracyjny obszarów wiejskich w Polsce w perspektywie wejścia do Unii Europejskiej*, [w:] *Wpływ integracji europejskiej na przemiany strukturalne obszarów o wysokim bezrobociu.* Zeszyty Naukowe Wydziału Ekonomii i Zarządzania, nr 7, Politechnika Koszalińska, Koszalin, s. 415-424.
Heffner K., Rauziński R., 2003, *Region migracyjny (wybrane aspekty demograficzne, społeczne, i gospodarcze na przykładzie Śląska Opolskiego).* Wyd. Politechniki Opolskiej, „Studia i Monografie" z. 152, Opole.
Jasiulewicz M., 2002, *Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego*, [w:] *Wielofunkcyjna gospodarka na obszarach wiejskich*, W. Kamińska (red.). Kielce.
Kamińska W., 1998, *Rozwój przedsiębiorczości osób fizycznych w Polsce w okresie transformacji gospodarki narodowej.* Acta Universitatis Wratislaviensis, Studia Geograficzne LXI, Wrocław.
Kamińska W., 2002, *Rola samorządu gminnego w rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich,* [w:] *Wielofunkcyjna gospodarka..., op. cit.*
Kamińska W., 2004, *Kształtowanie się pozarolniczej indywidualnej działalności gospodarczej w Polsce w okresie transformacji.* Maszynopis IG AŚ, Kielce.
Kamińska W., 2006, *Pozarolnicza indywidualna działalność gospodarcza w Polsce w latach 1988-2003.* Prace Geograficzne nr 203, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 1-236.
Karpiński A., Paradysz S., Podedworny H., 1997, *Metodyka analizy dostosowania regionu do potrzeb integracji z Unią Europejską w warunkach gospodarki rynkowej.* Komitet Prognoz „Polska w 21 wieku", Uniwersytet w Białymstoku.
Kłodziński M., 1999, *Aktywizacja obszarów wiejskich w Polsce.* IRWiR PAN, Warszawa.
Kłodziński M., 2000, *Doświadczenia krajów członkowskich Unii Europejskiej w zakresie strategii wielofunkcyjnego rozwoju wsi*, [w:] *Możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi*

polskiej w kontekście integracji z Unią Europejską, A. Stasiak (red.). Studia KPZK PAN, t. CX, Warszawa.
Kołodziejczyk D., 1995, *Pozarolnicza indywidualna działalność gospodarcza na obszarach wiejskich*. Wiadomości Statystyczne, nr 3.
Kołodziejski J., 2000, *Koncepcja transformacji systemu planowania strategicznego rozwoju miast i regionów w świetle reformy terytorialnej organizacji państwa.* Biuletyn KPZK PAN, z. 192, Warszawa.
Komornicki T., 1999, *Wschodnia Strefa Aktywności Gospodarczej w krajowej i kontynentalnej sieci transportowej (Dynamika układów komunikacyjnych, przejścia graniczne, ruch tranzytowy)*, [w:] *Wschodnia Strefa…*, *op. cit*.
Kukliński A., Mync A., Szul R., 1997, *Polska przestrzeń na przełomie XX i XXI wieku*. Polska Agencja Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
Rosner A., 2000, *Wiejskie obszary problemowe*, [w:] *Możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi polskiej...*, *op. cit.*
Schumacher E. F., 1981, *Małe jest piękne.* Warszawa.
Stryjakiewicz T., 1999, *Adaptacja przestrzenna przemysłu w Polsce w warunkach transformacji.* Wyd. Nauk. UAM, Poznań.
Swaniewicz P., Dziemianowicz W., 1998, *Atrakcyjność inwestycyjna miast.* Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Warszawa.
Zegar J., 2000, *Kierunki Rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich – uwarunkowania regionalne,* [w:] *Możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi polskiej...*, *op. cit.*